

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет інформаційних технологій, обліку та фінансів

Кафедра фінансів і кредиту

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

РУДЕНКО Людмила Володимирівна

УДК 336.72.336.77

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«Сучасні трансформації споживчого банківського кредитування в Україні»

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____Людмила РУДЕНКО_____

Керівник роботи
СУС Юрій Юрійович
к.е.н., доцент

Житомир – 2023

Висновок кафедри фінансів і кредиту за результатами попереднього захисту:
РУДЕНКО Людмили Володимирівни

Протокол засідання кафедри фінансів і кредиту № __ від «__» грудня 2023 р.

Завідувач кафедри _____

к.е.н., професор _____ Дмитро ДЕМА
«__» грудня 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **РУДЕНКО Людмила Володимирівна** захистив (ла)
кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ «__» грудня 2023 р.

Тетяна ТОВСТУХА

АНОТАЦІЯ

Руденко Л.В. Сучасні трансформації споживчого банківського кредитування в Україні. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

У кваліфікаційній роботі визначено теоретико-методичні аспекти організації споживчого банківського кредитування. Проведено аналіз сучасного стану споживчого банківського кредитування. Подано аналіз динаміки показників відсотків за кредитами, структури споживчого кредитування. Досліджено перспективи розвитку споживчого банківського кредитування в Україні.

Ключові слова: споживчий кредит, установи банків, процент, кредитор, позичальник, Національний банк України.

ABSTRACT

Rudenko L.V. Modern transformations of consumer banking lending in Ukraine. - Manuscript.

Qualification work for the master's degree in specialty 072 "Finance, Banking and Insurance". – Polissia National University, Zhytomyr, 2023.

The theoretical and methodological aspects of the organization of consumer bank lending are defined. An analysis of the current state of consumer bank lending has been carried out. An analysis of the dynamics of loan interest rates and the structure of consumer lending is provided. Prospects for the development of consumer banking lending in Ukraine were studied.

Keywords: consumer credit, banking institutions, interest, creditor, borrower, National Bank of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СПОЖИВЧОГО БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ.....	8
Висновки до розділу 1.....	14
Розділ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СПОЖИВЧОГО БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ	15
Висновки до розділу 2.....	23
Розділ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	24
Висновки до розділу 3.....	29
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах українська банківська система функціонує в умовах загальної невизначеності майбутнього розвитку, що, передусім, пов'язано із війною в Україні. Нинішні загрози та можливості функціонування ринку банківських послуг негативно впливають на активізацію кредитування економіки та анонсованого регулятором суцільного впровадження цифровізації послуг у банківській сфері, як одного із напрямів реформування галузі.

Проте, незважаючи на вказані стримуючі чинники розвитку, у пріоритеті є пошук можливостей удосконалення організації банківських послуг, які надаються юридичним і фізичним особам. Тому висвітлення нинішніх тенденцій розвитку та пошук шляхів удосконалення споживчого банківського кредитування є актуальним.

Напрацювання щодо стану та перспектив розвитку споживчого банківського кредитування знайшли своє відображення у працях А. Гальчинського, В. Лагутіна, А. Мороза, С. Мочерного, Л. Примостки, М. Савлука. Проте, потребують розгляду теоретико-практичні аспекти споживчого кредитування із врахуванням загроз війни.

Мета та завдання роботи. Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне та методичне обґрунтування подальших перспектив розвитку споживчого банківського кредитування у сучасних умовах.

При цьому вирішувалися наступні завдання:

- розгляд теоретичних аспектів організації споживчого кредитування установ банків;
- здійснення аналітичних досліджень динаміки споживчого кредитування банківськими установами в Україні, їх відсоткових ставок, та структури;
- проведення прогностичних розрахунків обсягів споживчого банківського кредитування на перспективу;

- виявлення актуальних чинників розвитку споживчого кредитування установами банків.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти сучасних трансформацій споживчого банківського кредитування в Україні. **Об'єктом дослідження** є сучасні трансформації споживчого банківського кредитування в Україні.

Методи дослідження. Дослідження проблем сучасного розвитку споживчого банківського кредитування було здійснено за використання наступних методів: діалектичного – при дослідженні особливостей трансформації споживчого банківського кредитування; статистичних – при оцінці стану розвитку споживчого кредитування; порівняння, узагальнення та прогнозування – задля оцінки можливих перспектив розвитку банківського споживчого кредитування фізичних осіб; абстрактно-логічний метод – при формуванні висновків та пропозицій дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що здійснено розрахунки прогнозних значень обсягів споживчого кредитування фізичних осіб установами банків на перспективу.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. Окремі результати дослідження відповідно до теми кваліфікаційної роботи були апробовані на наступних науково-практичних конференціях:

- Порівняння особливостей споживчих кредитів залежно статусу кредитора – опублікована у збірнику тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика» (Кременчук, 16 листопада 2023 р.);

- Недоліки в організації споживчого кредитування установ банків – опублікована у збірнику матеріалів науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Студентські наукові читання 2023» (30 листопада 2023 р., Поліський університет);

- Аналіз відсоткових ставок споживчого банківського кредитування у період війни – опублікована у збірнику VI Міжнародної наукової конференції

«Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації» (Київ, 15 грудня, 2023р.).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (41 найменування) та додатків. Основний текст кваліфікаційної роботи викладено на 26 сторінках комп'ютерного тексту, який включає 4 таблиці, 8 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СПОЖИВЧОГО БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Споживче кредитування у сфері банківської діяльності певною мірою забезпечує підтримку економічного зростання як безпосередньо установи банку – через отримання доходів у вигляді відсотків, так і інших ринкових секторів – оскільки надання кредитів споживачам сприяє збільшенню споживчих витрат і, відповідно, формує підтримці ринкових секторів.

Крім економічної складової, розвиток споживчого банківського кредитування має і так звану «соціальну» функцію. Вона заключається у тому, що досить велика частка населення в Україні не може дозволити собі придбання товарів тривалого користування чи забезпечити довгострокове фінансування отримання послуг на основі своїх поточних доходів, а видача споживчих кредитів є можливістю отримання фінансової підтримки для особистих потреб населення і необхідність такої підтримки визначається конкретними обставинами та умовами для кожної окремої особи. При цьому важливо сформулювати для кожної людини аналітичне бачення можливостей своєчасно і в повному обсязі забезпечувати погашення заборгованості за кредитом задля запобігання формування «боргового зашморгу» [3, с. 146].

Нормативно-правове регламентування споживчого кредитування забезпечується Законом України «Про споживче кредитування», Конституцією України та іншими правовим актами. До 2016 р. (а фактично до середини 2017 р.) спеціалізованого закону, який регламентував би відносини щодо споживчого кредитування, не існувало, а окремі моменти регламентації були відображені у інших актах нормативно-правового характеру. За Законом України «Про споживче кредитування» споживчим кредитом вважаються «грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника» [27].

Цей же Закон вказує, що «споживче кредитування – правовідносини щодо надання, обслуговування та повернення споживчого кредиту» [27].

При цьому доцільно зазначити, що згадуваний Закон не регламентує наступні види споживчих кредитів:

- 1) кредити зі строком погашення до одного місяця;
- 2) безоплатне «бланкове» кредитування фізичних осіб;
- 3) кредити, спрямовані на торгівлю фінансовими інструментами, якщо при цьому задіяні професійні фінансові посередники;
- 4) кредити, що спрямовуються для врегулювання заборгованості фізичної особи за рішенням суду;
- 5) кредити за державними чи муніципальними програмами кредитування;
- 6) споживчі кредити у сумі перевищення над сумою встановленого кредитного ліміту для фізичної особи;
- 7) «ломбардні» кредити [27].

Крім того обмежені умови регламентування Законом «Про споживче кредитування» стосуються кредитів строком від 1 до 3-х місяців та споживчі кредити, обсяг яких не перевищує мінімальної заробітної плати, що була зафіксована на момент укладання кредитного договору, тобто не більше 6700 грн, а з 01 січня 2024 р. – 7100 грн.

Доцільно вказати, що існують різні підходи в економічній літературі стосовно визначення категорії «споживчий кредит». Перший підхід заключається в тому, що до споживчих кредитів не можна відносити кредити, пов'язані з придбанням нерухомості, чи для будівництва, незважаючи, що такі кредити надаються банками для фізичних осіб не з метою отримання доходу. В основу такого підходу покладено напрацювання західних економістів, які вбачають у такому процесі не споживчі, а інвестиційні витрати [39, с. 18]. Саме такий підхід використовує НБУ при формуванні аналітичних інформаційних матеріалів щодо кредитування домогосподарств, що обумовлено різним ступенем ризику, а, відповідно, і різними підходами до формування резервів установ банків при кредитуванні фізичних осіб.

Інший підхід, який ми вважаємо більш доцільним для широкого застосування, полягає у включенні усіх видів кредитів, що надаються фізичним особам, до категорії споживчих [39, с. 19]. Тобто, якщо фізична особа використовує кредит задля задоволення своїх споживчих потреб, а не для забезпечення різного роду діяльності з метою одержання доходів, то такий кредит слід вважати споживчим.

Крім вказаного, дискусійними моментами щодо визначення споживчого кредиту виступають види валют, у яких даний кредит надається. Вважаємо, що споживчими кредитами слід вважати кредити, що надаються у національній валюті держави, що зменшує ступінь ризику для позичальників, які отримують доходи у національній валюті. Такої ж точки зору притримуються представники вітчизняних вчених [36; 39, с. 20]. Відсутність можливості виплати кредитів в іноземній валюті через зростання валютного курсу при кредитуванні фізичних осіб (особливо у період фінансових криз) спонукала регулятора до внесення змін у нормативно-правові акти, що регулюють сферу банківського споживчого кредитування.

На нашу думку, банківським споживчим кредитом є кредит, який надається установою банку позичальнику-фізичній особі у національній валюті для задоволення споживчих потреб.

Окрім банківських установ споживчі кредити можуть надавати для населення і небанківські кредитні організації (МФО). Саме через переоцінку обстановки на ринку споживчого кредитування, особливо у зв'язку з високими ризиками створення кредитної залежності та наслідками боргового перевантаження фізичних осіб від мікрофінансових організацій, неконтрольованого поширення інформації про заборгованість позичальників за споживчими позиками серед родичів, колег-співробітників, навіть малознайомих осіб, були внесені зміни до відповідного законодавства (Закону «Про споживче кредитування»). Це сприяло в певній мірі підвищенню рівня захисту позичальників як суб'єктів правовідносин у сфері споживчого кредитування [33, с. 57].

Відмінності споживчого кредитування в установах банків та небанківських установах наведено на рис. 1.1.

Рис. 1.1 Особливості споживчих кредитів в установах банків та небанківських фінансових установах

Джерело: власні дослідження [33, с.57]

Можемо відмітити, що з кредити небанківських фінансових установ є досить простими для отримання і є привабливими особливо за настання обставин непередбаченого характеру. Проте, банківські споживчі кредити є певною мірою з більшим ступенем надійності стосовно повернення та порівняно дешевшими (залежно від кредитної програми банку).

Класифікація споживчих кредитів, що надаються банками широко висвітлена у дослідженнях вітчизняних науковців, однак у аспекті виокремлення споживчих позик за об'єктом теж існують розбіжності щодо включення чи не включення до категорії споживчих іпотечних кредитів. Загалом, за вказаним

критерієм розрізняють «карткові» кредити та офердрафти по зарплатним проектам, автокредити, кредити, що оформлюються банками безпосередньо на торговельних точках [5, с. 312].

Процес банківського споживчого кредитування передбачає проведення цілого ряду окремих етапів, які включають окремі процедурні моменти щодо руху об'єкта споживчого кредитування від кредитодавця до позичальника (фізичної особи), а саме вартості, що передається у тимчасове користування.

Кучеренко М.А., Кучеренко О.М. вказують на існування наступних етапів процесу банківського споживчого кредитування (рис. 1.2).

Рис. 1.2 Етапи процесу банківського споживчого кредитування

Джерело: [16, с.40]

Наведена градація етапів кредитування є більш розширеною, оскільки існує інший (спрощений) підхід до методики організації банківського кредитування фізичних осіб, а саме – наявність трьох етапів:

- попередній – підготовчі процедурні моменти щодо організації кредитування;
- поточний – безпосередня видача кредиту, включаючи підписання кредитного договору;
- підсумковий – процедура контролю за повнотою та своєчасністю погашення позики, та ефективністю кредитної угоди [16, с. 42].

Одним із найголовніших вказаних етапів ми вбачаємо етап аналізу платоспроможності позичальника. Це ґрунтується на тому, що претендувати на отримання банківського споживчого кредиту може особа з постійними грошовими доходами офіційного характеру. При цьому особливо стримуючим фактором виступає тіньова економіка, так як досить вагома частка населення офіційно оформлена на мінімальну заробітну плату, реально отримуючи при цьому вищі доходи, які установами банків не можуть бути включені до розрахунків кредитоспроможності. Крім того, все частіше застосовується практика реального оцінювання кредитної історії позичальників на предмет повноти і своєчасності погашення попередніх кредитів, наявності стягнень на доходи тощо.

Важливим етапом організації споживчого кредитування є юридичне оформлення угоди, а саме – підписання кредитного договору. Кредитний договір визначає у цивільно-правові аспекти кредитування і підписані позичальником його умови є підставою щодо безумовного розгляду спорів у процесі кредитних відносин. Регулятором було висунуто до кредиторів підвищені вимоги щодо оформлення кредитних договорів. Так, у кредитній угоді заборонено будь-яким способом ускладнювати прочитання чи розуміння умов договору, мають бути вказані усі положення, що містяться у Законі України «Про споживче кредитування», висвітлено реальну процентну ставку за кредитом [27]. Кредитний договір може бути укладено у письмовому вигляді (2 екземпляри, що мають однакову юридичну силу) або у електронному вигляді із застосуванням засобів ідентифікації клієнтів (підписання за допомогою електронного цифрового підпису).

Загалом, з економічного боку, споживче кредитування відіграє одну із ключових ролей у функціонуванні банківської системи, забезпеченні прибутку та взаємодії з клієнтами, але вимагає належно організованого управління ризиками обох сторін-учасників процесу та відповідної стратегії за сучасних економічних умов.

Висновки до розділу 1

Визначено, що банківським споживчим кредитом є кредит, який надається установою банку позичальнику-фізичній особі у національній валюті для задоволення споживчих потреб. При цьому залишаються дискусійними положення щодо можливостей включення до категорії споживчих іпотечних кредитів.

Виокремлено окремі особливості споживчого кредитування установ банків та небанківських фінансових установ. Вказано, що кредити небанківських фінансових установ є досить простими для отримання і є привабливими за формажорних обставин для фізичної особи. У той же час, банківські споживчі кредити є з більшим ступенем надійності щодо вчасності повернення.

Досліджено, що основними етапами у процесі споживчого банківського кредитування є оцінка кредитоспроможності позичальників та ознайомлення і підписання кредитного договору. При цьому належна організація інших етапів споживчого кредитування банками є фактором ефективності кредитних угод.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СПОЖИВЧОГО БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Розвиток ситуації у банківській сфері України у період російської агресії підтвердив, що банки є достатньою мірою високоліквідними і гарантують неперервний режим функціонування, навіть у випадку блекауту чи планових відключень електроенергії. Вони формують умови для надання кредитів фізичним та юридичним особам, забезпечують зростанню депозитів і здійснюють відновлення роботи територіальних відділень після їх звільнення від окупації. [38, с. 45]. Певним чином це було забезпечено завдяки рішенням Національного банку України, який ще у довоєнний період та до пандемії вимагав у банківських установ дотримання нормативів ліквідності та інших показників у відповідності до стратегії реформування банківського сектору.

Результати дослідження праць науковців та висновків експертів у сфері банківської діяльності вказують, що динаміку споживчого кредитування у державі визначає цілий спектр факторів. Серед них важливого значення мають політичні, воєнні, економічні очікування; коливання процентних ставок, що особливо залежить від рівня інфляції; рівень поточних доходів домогосподарств і їхні прогнози на майбутнє; величина заборгованості фізичних осіб за вже виданими кредитами; впровадження, та активне застосування системи кредитних історій, що скоротить кількість ненадійних позичальників і інші аспекти.

Статистичні інформаційні матеріали щодо величини кредитного портфелю банківських установ України у розрізі національної та іноземної валют наведено у табл. 2.1.

За даними табл. 2.1 відмітимо, що за десятирічний період величина залишків за споживчими кредитами установ банків зросла на 26964 млн. грн. Найбільшого значення залишків коштів за вказаним видом кредитів було зафіксовано у травні 2022 р. – 244,1 млрд. грн, що на 55565 млн. грн більше, чим

Динаміка величини банківських кредитів домогосподарств, млн. грн

Період	домашні господарства (крім ФОП)	у національній валюті	в іноземній валюті
2013	188 533	121 778	66 755
2014	206 681	106 982	99 700
2015	170 822	77 601	93 221
2016	159 957	74 527	85 430
2017	170 240	103 026	67 213
2018	195 997	135 459	60 538
2019	206 221	168 942	37 279
2020	199 572	168 436	31 135
Травень 2021	213 583	186 027	27 556
Вересень 2021	230 065	207 336	22 729
2021	242 577	221 777	20 800
Травень 2022	244 098	224 156	19 942
Вересень 2022	230 951	208 378	22 573
2022	209 895	196 855	13 040
Травень 2023	208 290	195 588	12 702
Вересень 2023	215 497	202 953	12 543

Джерело: побудовано за даними [22].

дані, зафіксовані у 2013 р. Тобто, війна негативно вплинула на стан кредитування фізичних осіб і існувала спадна тенденція, яка була порушена у вересні 2023 р. Стосовно структурованості кредитних зобов'язань домогосподарств залежно від валюти, то доцільно вказати, що за підсумками досліджуваного періоду залишки коштів за валютними кредитами мають постійну тенденцію до скорочення (через заборону НБУ щодо видачі переважної більшості видів споживчих кредитів в іноземній валюті – 2009 р.), за винятком періодів, коли фіксувалося велике зростання курсів валют до гривні – 2014 та 2022 рр. Якщо у 2013 р. співвідношення за кредитами в національній та іноземній валютах становило приблизно 2/3 до 1/3, то у 2022 р. таке співвідношення складало приблизно 15 до 1, а у вересні 2023 р. – 16,2 до 1.

У загальній структурі кредитів, виданих банківськими установами України частка споживчих кредитів займає приблизно п'яту частину з певними коливаннями в обидві сторони (рис. 2.1).

Рис. 2.1 Частка кредитів корпоративного сектору та кредитів домогосподарств у портфелях банків, %

Джерело: побудовано за даними [22].

Структура кредитів відображає побоювання громадян та банківських установ щодо воєнно-політичної ситуації в країні та подальшого економічного розвитку та його впливу на рівень доходів домогосподарств. Так, починаючи з 2014 р. і з лютого 2022 р. має місце зниження частки кредитів, які можна віднести до категорії споживчих. Найменшу частку таких кредитів було зафіксовано за даними НБУ у 2016 р. – 16,02%; найвищого значення – за підсумками 2021 р. – 23,23%.

Таблиця 2.2

Банківські кредити, надані фізичним особам у національній валюті, %

2020 р. = 100%

Період	Державні банки	Іноземні банки	Приватні	Приватбанк	Усі банки
31.12.2020	100	100	100	100	100
31.05.2021	120	106	119	108	112
30.09.2021	141	124	136	117	127
31.01.2022	157	139	153	128	142
31.05.2022	138	122	133	133	130
30.09.2022	129	93	107	111	106
31.01.2023	127	69	93	104	92
31.05.2023	125	60	97	114	93
30.09.2023	95	54	113	132	103

Джерело: побудовано за даними [21].

У табл. 2.2 наведені дані щодо відхилення величини банківських кредитів,

виданих фізичним особам, від показників 2020 р. у розрізі установ банків залежно від структури капіталу.

Дані засвідчують, що тільки у третьому кварталі 2023 р. було зафіксовано урівноваження вартості споживчих кредитів із даними 2020 р. Відображена динаміка ще раз підкреслює чутливість суб'єктів споживчого кредитування до негативних змін у житті суспільства: якщо у січні 2022 р. вартість споживчих кредитів перевищувала показники 2020 р. на 42%, то вже у вересні 2022 р. всього на 9%, а у січні 2023 р. – на 8 відсотків менше. Згідно аналітичних досліджень НБУ у жовтні 2022 р. після початку масових ракетних обстрілів, споживчі настрої погіршилися, і спостерігалось зниження попиту на товари тривалого користування. В результаті цього, споживчий попит став певною мірою пригніченим, що вплинуло на попит отримання незабезпечених споживчих позик, включаючи іпотечні кредити [11, с. 17]. Але при цьому має місце зростання номінальних доходів населення в основному за рахунок грошових виплат військовим.

Окрім зменшення споживчого попиту населення окремі банківські установи також здійснювали процедуру скорочення чи взагалі припинення видачі нових кредитів для фізичних осіб. Так, за даними табл. 2.2, відмітимо, що банківські установи з іноземним капіталом скоротили споживче кредитування. За підсумками вересня 2023 р. показники кредитного портфелю цих банків складають лише 54% від показників 2020 р. Іноземний капітал не готовий ризикувати власними ресурсами в умовах ведення війни.

Певного зниження кредитного портфелю споживчих кредитів було зафіксовано і по лінії державних банків – 95 відсотків, причому особливого скорочення було зафіксовано саме за 3-й квартал поточного року. Ще у травні 2023 р. вказаний показник перевищував дані 2020 р. на чверть. При цьому, фактичні обсяги скорочення кредитування фізичних осіб по державним банками є ще більшими, так як «флагман» споживчого кредитування в Україні – ПриватБанк наростив кредитний портфель на третину (на 18 структурних пункти тільки за 3-й квартал). Також зафіксовано збільшення кредитування по лінії

приватних банків – на 13% від 2020 р.

Окремим показником ефективності споживчого кредитування, як і кредитування взагалі, виступає показник частки непрацюючих кредитів (рис. 2.2).

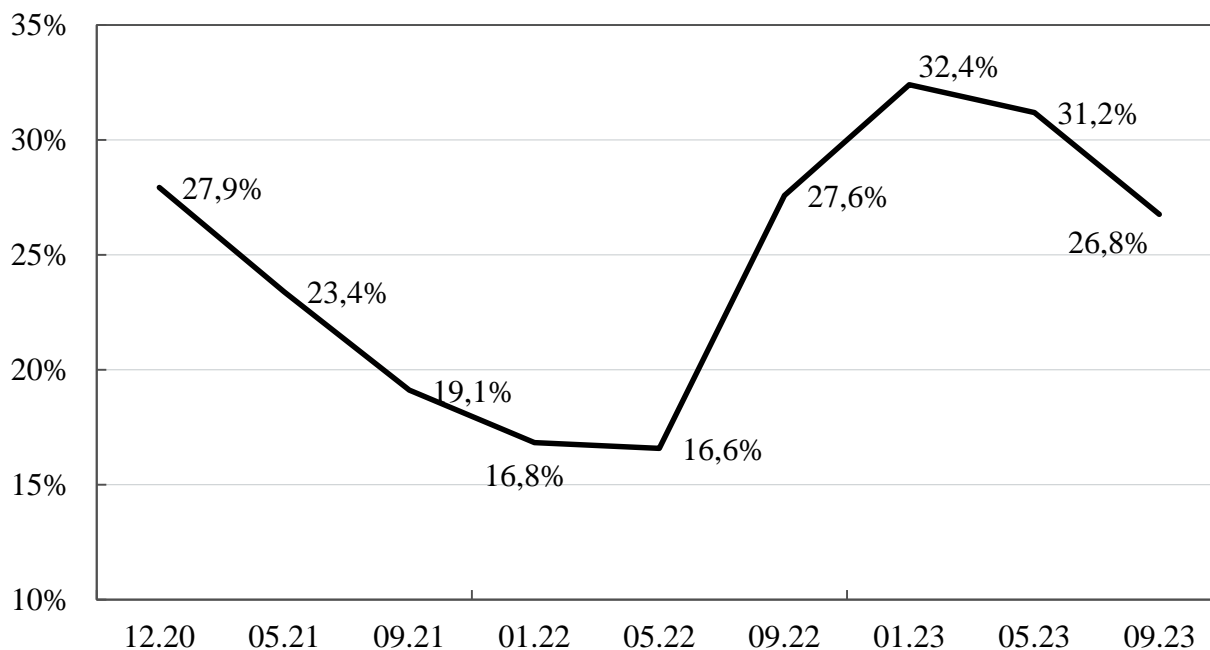

Рис. 2.2 Частка непрацюючих споживчих кредитів у портфелях банків, %

Джерело: побудовано за даними [21].

Зростання величини частки непрацюючих кредитів є важливим стримуючим фактором, на який орієнтуються банки при організації кредитування. Хоча кредитне навантаження домогосподарств трошки зменшилося, ця тенденція не розповсюджується рівномірно. Для багатьох домогосподарств втрата роботи чи скорочення зарплати в приватному секторі значно ускладнило обслуговування кредитів [11]. Боржники, особливо ті, хто найбільше постраждав від наслідків війни, масово припинили виплату позик, переважно споживчих. Саме через це показник непрацюючих кредитів за другу половину 2022 р. зріс практично вдвічі – з 16,6 до 32,4 відсотків. За дев'ять місяців поточного року їх питома вага скоротилася на 5,6 пункти [21].

У довоєнний період мала місце стійка тенденція щодо зменшення відсотку кредитів, за якими фізичні особи мали заборгованість.

Структура споживчих кредитів за цільовим призначенням, %

	Автокредити	Нерухомість	Побутова техніка	Інші кредити
31.12.2019	8,6	6,2	5,9	79,3
31.12.2020	8,6	6,3	5,2	79,8
31.12.2021	8,7	7,4	4,3	79,4
31.12.2022	8,2	9,3	1,9	80,6
31.03.2023	7,8	9,5	1,4	81,4
30.06.2023	7,3	9,4	1,1	82,2
30.09.2023	6,8	10,2	1,1	81,9

Джерело: побудовано за даними [21].

За даними табл. 2.3 можна зробити висновок, що у структурі споживчих кредитів для населення переважаючу частку мають кредити в категорії «інші». До цієї категорії включають кредити за картковими рахунками, кредити на навчання, лікування тощо. За останні роки їх частка коливалася біля позначки 80% усіх кредитів. З початку війни зменшилася частка автокредитування: з 8,7 до 6,8% та кредитування побутової техніки – з 4,3 до 1,1%. Це пояснюється зміною вектору споживачів до купівлі товарів першої необхідності у період війни. За висновками НБУ у третьому кварталі 2023 р. через функціонування програми «єОселя», за якою було видано близько 2,9 млрд. грн кредитів для населення, тим самим забезпечено зростання портфелю іпотечного кредитування на 18,7% [14, с.1]. До цього частка іпотеки у структурі споживчих кредитів зростала за рахунок скорочення інших видів кредитування, що підтверджує Нацбанк: «враховуючи тривалий характер війни, високі ризики для безпеки населення та повільне відновлення доходів попит тривалий час буде низьким, а ринок у середньостроковій перспективі стагнуватиме» [11, с. 13].

Як ми вже зазначали, досить важливим фактором, що сприяє, або навпаки – стримує, розвиток кредитування, виступає фактор плати за кредит. Величина відсотка за користування позиченими ресурсами банку при споживчому кредитуванні відображено на рис. 2.3.

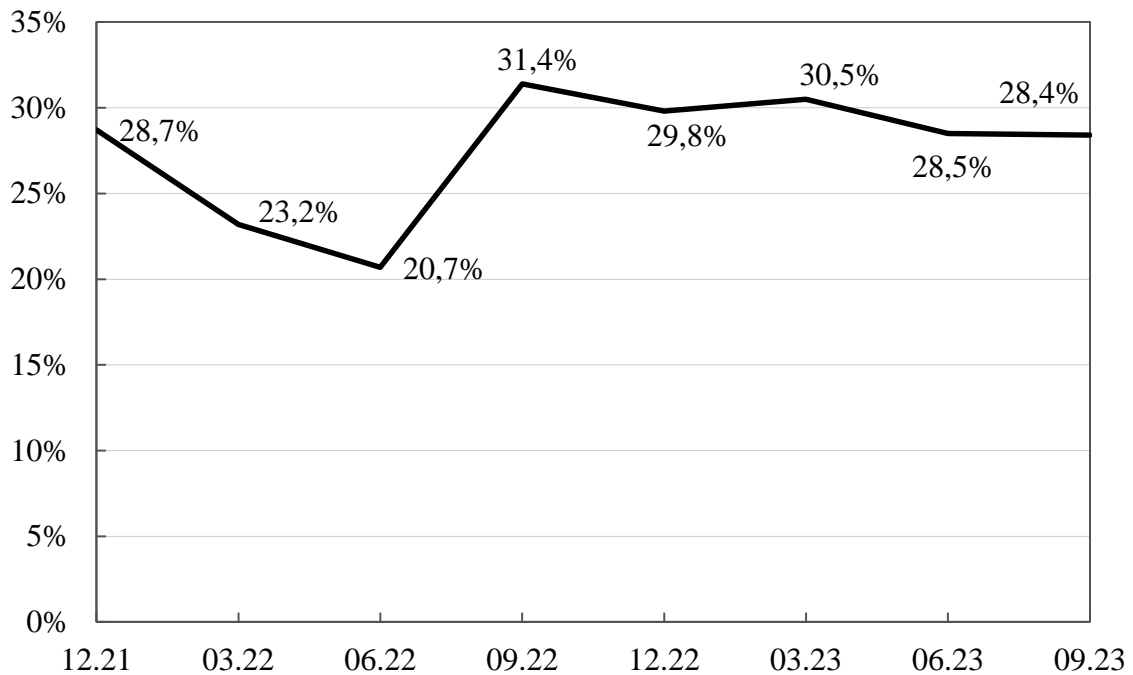

Рис. 2.3 Відсоткові ставки за новими споживчими кредитами у національній валюті, %

Джерело: побудовано за даними [21].

Відсоткові ставки за новими кредитами за підсумками 2-го і 3-го кварталу поточного року є наближеними до даних 2012 р. Найменшого значення процентів було зафіксовано у червні 2022 р. – 20,7%, однак, із підвищенням облікової ставки з 10 до 25% і червні того ж року, фіксується зростання величини плати за кредит – до 31,4%. Проте, як ми вже вказували, кореляція між обліковою ставкою та процентам по споживчих кредитах є неоднозначною. Цей факт підтверджує те, що у червні 2023 р. ставка по новим кредитам складала 28,5% при величині облікової 25%; у грудні 2021 р. показники становили відповідно 28,7% при обліковій 9%.

Коли порівнювати плату за новими кредитами і середньозважені ставки за існуючими, які ще не погашені, то доцільно відзначити, що нові кредити надаються за нижчими відсотковими ставками. Так, для прикладу показник вересня 2023 р. середньозваженої ставки складає 33,2% (на 4,8 п. більша); грудня 2022 р. – 32,6% (на 2,8 п. більша); грудня 2021 р. – 32,3% (на 3,6 п. більша) [29].

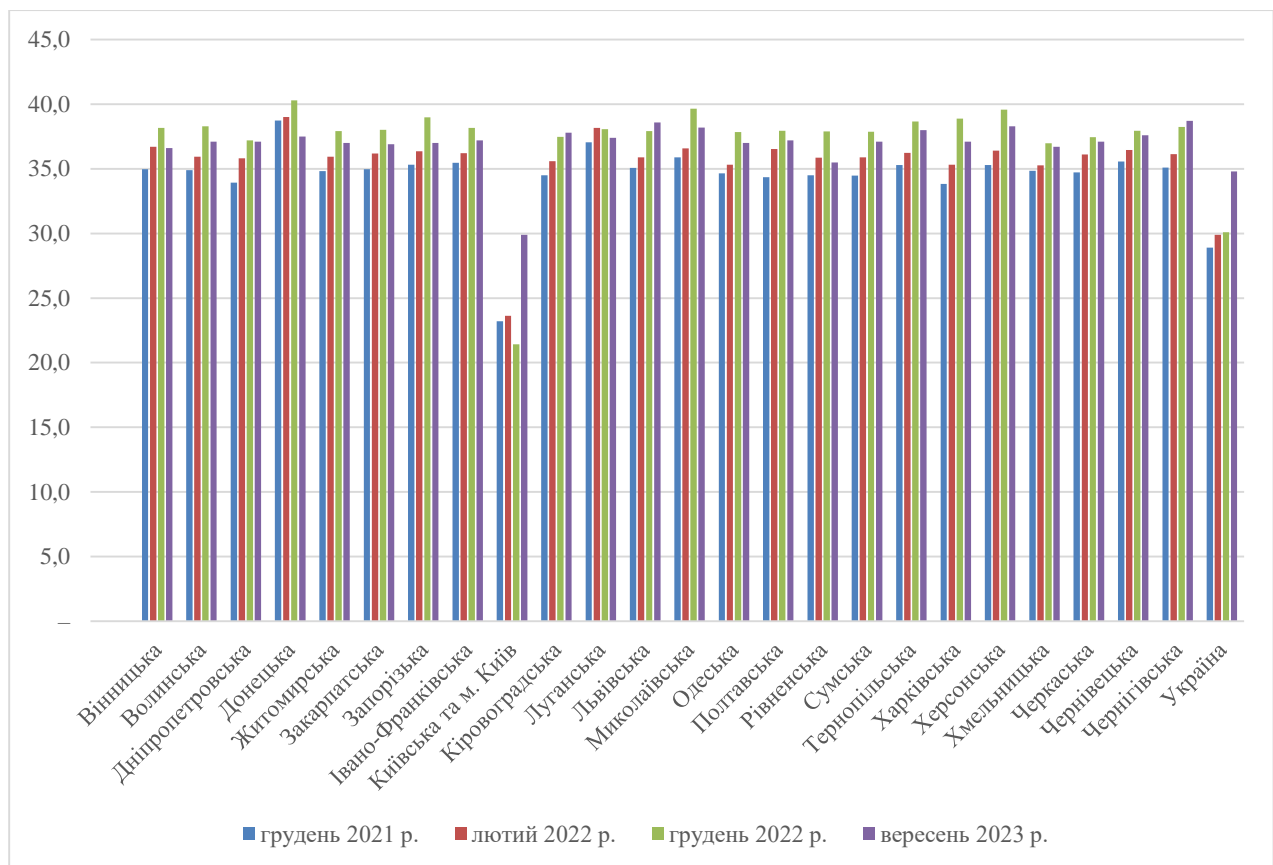

Рис. 2.4 Динаміка процентних ставок за споживчими банківськими кредитами в розрізі регіонів, %

Джерело: побудовано за даними [29].

З початком відкритої збройної агресії росії вартість споживчих банківських кредитів підвищилася в цілому по банківській системі. Подібна ситуація була зафіксована і в розрізі регіонів (рис. 2.4). Спостерігалось особливе зростання відсотків в областях, які перебували під впливом активних воєнних дій та були окуповані. Варто відзначити виняток у Київській області, де в грудні 2022 року відзначено зменшення відсотків по споживчих кредитах з 23,6 до 21,4 пунктів [32].

Через поступове відновлення економіки відзначається зміна тенденцій у зростанні процентних ставок. Найдорожчі споживчі проценти зафіксовано банківських установах Львівській області – 38,6%, Чернігівської – 38,7% (за показниками липня 2023 р.), Тернопільської – 38,0%, а також в регіонах, що пережили воєнні події [32].

Висновки до розділу 2

Встановлено, що війна негативно вплинула на стан кредитування фізичних осіб і існувала спадна тенденція з лютого 2022 р., яка була порушена у вересні 2023 р. Найбільшого значення залишків коштів за кредитами домогосподарств було зафіксовано у травні 2022 р. – 244,1 млрд. грн, що на 55565 млн. грн більше, чим 2013 р. Стосовно структурованості кредитних зобов'язань домогосподарств залежно від валюти, то залишки коштів за валютними кредитами мають постійну тенденцію до скорочення, за винятком періодів, коли фіксувалося велике зростання курсів валют до гривні – 2014 та 2022 рр.

Визначено, що крім зменшення споживчого попиту населення, окремі банківські установи також здійснювали процедуру скорочення чи припинення видачі нових кредитів для фізичних осіб. Банківські установи з іноземним капіталом скоротили споживче кредитування і показники кредитного портфелю цих банків складають лише 54% від даних 2020 р. Зниження кредитного портфелю споживчих кредитів було зафіксовано і по державних банківських установах, однак має місце збільшення кредитування по лінії приватних банків – на 13% від показників 2020 р.

Досліджено, що у структурі споживчих кредитів населення переважають кредити за картковими рахунками, кредити на навчання, лікування тощо. За останні роки їх частка перевищила 80% усіх кредитів. З початку війни зменшилася частка автокредитування: з 8,7 до 6,8% та кредитування побутової техніки – з 4,3 до 1,1%. Іпотечне кредитування забезпечило зростання частки і як правило через функціонування програми «єОселя».

Визначено, що відсоткові ставки за новими кредитами за підсумками 2-го і 3-го кварталу 2023 р. є наближеними до даних 2012 р. Найменшого значення процентів було зафіксовано у червні 2022 р. – 20,7%, однак, із підвищенням облікової ставки з 10 до 25% і червні того ж року, фіксується зростання величини плати за кредит – до 31,4%.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Зростання попиту на споживчі кредити як правило збільшується у періоди воєнних дій, природних катаклізмів чи інших факторів непередбачуваного характеру або у період фінансово-економічної кризи. Через це виникає необхідність у посиленні нагляду та контролю за результатами діяльності банківських установ, який здійснює Національний банк України, що є головним регулятором грошово-кредитної політики країни [37, с. 120]. Нацбанк постійно вживає заходів, які забезпечуватимуть стабільність грошового обігу та налагодженість кредитних операцій у державі шляхом зміни економічних нормативів банківської діяльності. Відсотки за споживчими кредитами, як і за іншими формами кредитування можуть змінюватися через зміну облікової ставки; зміну нормативів обов'язкового резервування за кредитами тощо. Таким чином, активізуються чинники, що забезпечують зміну попиту на споживче кредитування.

В рамках дослідження, проведеного компанією DAI Global LLC (USAID), були зроблені окремі висновки щодо невідповідності умов споживчого банківського кредитування вимогам законодавства України (рис. 3.1). При цьому застосовувався такий спосіб дослідження ситуації, як візит «таємного покупця».

Дослідження, що датується серединою 2021 року і є четвертим за рахунком, виявило значні порушення, які вчиняють банки під час взаємодії з потенційними та реальними позичальниками. Незважаючи на те, що початок війни може вплинути на актуальність цього дослідження через зменшення обсягів кредитування та встановлення додаткових безпекових умов для банківських операцій, важливо, щоб регулятор не допускав порушень у процесі споживчого кредитування банками. Такі порушення можуть створювати додаткові ризики для банківської системи [31].

Якщо окремі види порушень несуть певною мірою менші наслідки – відсутній паспорт споживчого кредиту (15 % візитів «таємних покупців»), невідповідність положень по паспорту положенням, зафіксованим у кредитному договорі (37 %), «нав'язані» угоди з певною страховою компанією (84 %), то інші – можуть мати більш негативні наслідки для ринку банківського споживчого кредитування.

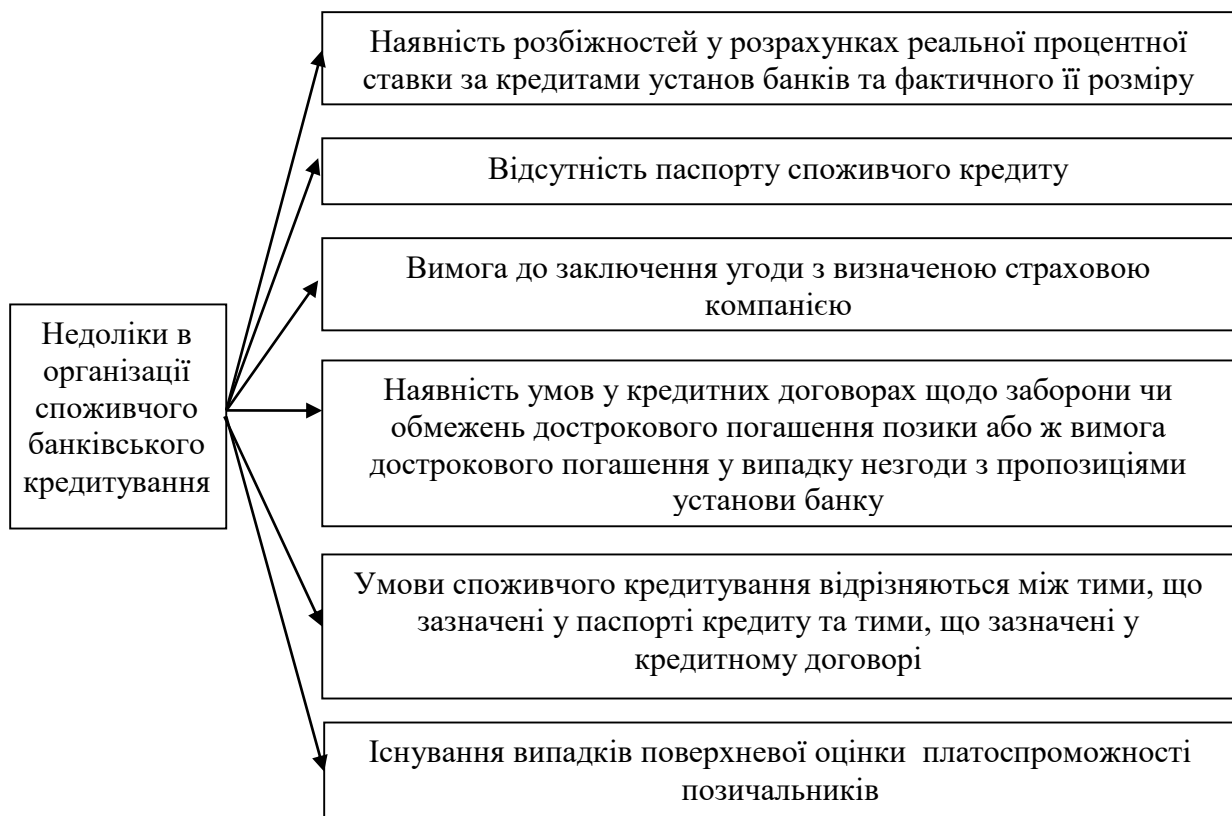

Рис. 3.1 Недоліки в організації споживчого банківського кредитування в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [35].

Особливо «кричущим» порушенням в організації споживчого кредитування виступає поверхнева оцінка здатності позичальників повернути кредити у майбутньому. Це засвідчує факт залучення до роботи з клієнтами некомпетентних співробітників банку, які своїми діями можуть знизити фінансові результати діяльності установи банку.

Хоча, наявність будь-якого роду порушень – це невідповідність існуючому законодавству і регулятором будуть вживатися заходи стосовно вимог щодо усунення недоліків в організації кредитування установами банків.

Ще одним чинником, що стримує розвиток споживчого кредитування, виступає висока відсоткова ставка по таким кредитам. Як ми вже зазначили у попередній частині роботи, споживчі кредити є одними із найбільш дорогих для населення і найдоходніших для банківських установ. Джерелами формування ресурсів для кредитування виступають і кошти громадян, залучені у вигляді депозитів.

На рис. 3.2. наведені дані, щодо різниці між процентними ставками за депозитами, що залучаються, та кредитами, що надаються, у розрізі суб'єктів господарювання та домашніх господарств.

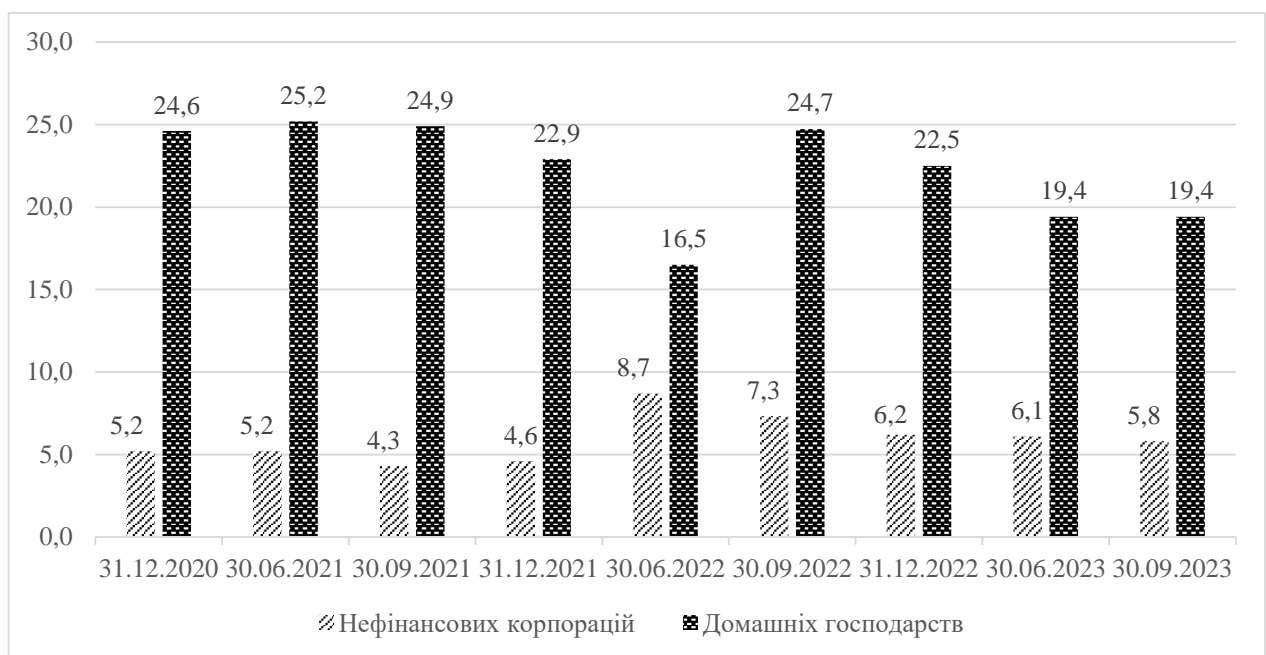

Рис. 3.2 Спред між процентними ставками по новим кредитам і депозитам в Україні, п.

Джерело: побудовано автором на основі [22].

Відмітимо, що у період з початку 2021 р. по вересень 2023 р. різниця між відсотками по нефінансовим корпораціям залишалася постійно на нижчому рівні, чим по категорії суб'єктів «домашні господарства». Це вказує на те, що

банківські установи намагаються «утримати» юридичну особу, як бажаного клієнта, так як суб'єкти господарювання забезпечують більше ресурсів для банку.

По домогосподарствам загальна величина спреда між наданими кредитами і оформленими депозитами коливається біля 20 %: найменше значення 16,5 % (червень 2022 р.), а найбільше – 25,2 % (червень 2021 р.). при цьому рівень інфляції не мав відповідної тенденції (червень 2021 р. – 100,2%) [12].

Незважаючи на продовження дії воєнного стану в Україні і невідомі перспективи продовження війни з росією, нами запропоновано наступні заходи покращення споживчого кредитування фізичних осіб установами банків:

- забезпечити прозорість та доступність інформації щодо умов споживчих кредитів. Важливо, щоб позичальники могли легко розуміти вартість кредиту, включаючи відсоткові ставки, комісії та інші витрати;
- уникати непрозорих умов, які можуть завдати шкоди позичальникам, тим самим підвищити захист прав споживачів, забезпечивши чітке визначення їхніх прав та обов'язків у кредитних угодах;
- встановити ефективний механізм регулювання вартості кредитів зі сторони НБУ у аспекті обмеження максимальних процентних ставок та контролю за комісійними витратами (тільки у період воєнного стану);
- запровадити та підтримувати електронні платформи для зручного та швидкого отримання кредитів, що полегшить процес подачі заявок та взаємодії з банками;
- здійснювати програми з фінансової грамотності для населення – чим більше люди розуміють свої фінансові можливості та ризики, тим краще вони прийматимуть розсудливі рішення щодо кредитів;
- розвивати ефективні системи моніторингу кредитного ризику для уникнення перевищення можливостей позичальників та зменшення ризику неплатоспроможності;

- заохочувати впровадження інноваційних підходів у кредитуванні, таких як використання блокчейн-технологій чи штучного інтелекту для покращення ефективності та безпеки;

- встановити механізми взаємодії з громадськістю для врахування їхніх потреб та думок у процесі розробки та вдосконалення політики кредитування (тільки на період воєнного стану).

За допомогою вбудованої функції Microsoft Excel «Лист прогнозу» нами було розраховано три сценарії перспектив розвитку споживчого кредитування на наступні 3 роки: прогноз на основі тенденцій попередніх періодів, оптимістичний прогноз, песимістичний прогноз (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Прогноз обсягів споживчого банківського кредитування
фізичних осіб на період 2024-2026 рр., млн. грн**

Роки	Фактичні дані	Прогноз	Прив'язка низької ймовірності	Прив'язка високої ймовірності
2013	188 533			
2014	206 681			
2015	170 822			
2016	159 957			
2017	170 240			
2018	195 997			
2019	206 221			
2020	199 572			
2021	242 577			
2022	209 895			
2023*	215 497	215 497	215 497	215 497
2024		220 032	177 188	262 875
2025		224 360	166 692	282 029
2026		228 689	159 270	298 109

* дані за 9 місяців

Джерело: власні дослідження

Наведені розрахунки вказують, що обсяги споживчого кредитування фізичних осіб установами банків будуть зростати протягом прогнозного періоду, як за сценарієм фактичного прогнозування – на 13,2 млрд. грн, так і за оптимістичним сценарієм – на 82,6 млрд. грн.

Прив'язка показників низької ймовірності вказує на падіння прогнозних значень обсягів споживчого кредитування: показник 2026 р. буде на рівні 159,3 млрд. грн, що на 56,2 млрд. грн менше за показник вересня 2023 р. Цей сценарій можливий за умов продовження дії воєнного стану чи настання інших факторів, що будуть стримувати очікування банківських установ від ефективності споживчого кредитування, або падіння попиту потенційних позичальників на таку послугу банків.

Висновки до розділу 3

Обґрунтовано існуючі недоліки в організації процесу споживчого кредитування, які мають місце в установах банків України щодо дотримання умов законодавства. При цьому окремі види порушень несуть певною мірою менші наслідки, а інші – можуть мати більш негативні результати для учасників ринку банківського споживчого кредитування.

Встановлено, що у період дослідження спред між відсотками за депозитами і кредитами по нефінансовим корпораціям залишалася постійно на нижчому рівні, чим по категорії суб'єктів «домашні господарства». Це вказує на те, що суб'єкти господарювання забезпечують більше ресурсів для установ банків. По домогосподарствам загальна величина спреду між наданими кредитами і оформленими депозитами коливається біля 20 %, при цьому рівень інфляції не мав відповідної тенденції.

Здійснено прогнозування подальших обсягів банківського споживчого кредитування на період наступних 3 років. Результати дослідження вказують на існування реалістичного, песимістичного та оптимістичного сценаріїв зміни вказаних показників на перспективу.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження трансформацій споживчого банківського кредитування та подальших перспектив його розвитку дозволяють зробити наступні висновки:

1. Визначено, що банківським споживчим кредитом є кредит, який надається установою банку позичальнику-фізичній особі у національній валюті для задоволення споживчих потреб. При цьому залишаються дискусійними положення щодо можливостей включення до категорії споживчих іпотечних кредитів.

2. Виокремлено окремі особливості споживчого кредитування установ банків та небанківських фінансових установ. Вказано, що кредити небанківських фінансових установ є досить простими для отримання і є привабливими за формажорних обставин для фізичної особи. У той же час, банківські споживчі кредити є з більшим ступенем надійності щодо вчасності повернення.

3. Встановлено, що війна негативно вплинула на стан кредитування фізичних осіб і існувала спадна тенденція з лютого 2022 р., яка була порушена у вересні 2023 р. Найбільшого значення залишків коштів за кредитами домогосподарств було зафіксовано у травні 2022 р. – 244,1 млрд. грн, що на 55565 млн. грн більше, чим 2013 р. Стосовно структурованості кредитних зобов'язань домогосподарств залежно від валюти, то залишки коштів за валютними кредитами мають постійну тенденцію до скорочення, за винятком періодів, коли фіксувалося велике зростання курсів валют до гривні – 2014 та 2022 рр.

4. Визначено, що крім зменшення споживчого попиту населення, окремі банківські установи також здійснювали процедуру скорочення чи припинення видачі нових кредитів для фізичних осіб. Банківські установи з іноземним капіталом скоротили споживче кредитування і показники кредитного портфелю цих банків складають лише 54% від даних 2020 р. Зниження кредитного портфелю споживчих кредитів було зафіксовано і по державних

банківських установах, однак має місце збільшення кредитування по лінії приватних банків – на 13% від показників 2020 р.

5. Досліджено, що у структурі споживчих кредитів населення переважають кредити за картковими рахунками, кредити на навчання, лікування тощо. За останні роки їх частка перевищила 80% усіх кредитів. З початку війни зменшилася частка автокредитування: з 8,7 до 6,8% та кредитування побутової техніки – з 4,3 до 1,1%. Іпотечне кредитування забезпечило зростання частки і як правило через функціонування програми «ЄОселя».

6. Визначено, що відсоткові ставки за новими кредитами за підсумками 2-го і 3-го кварталу 2023 р. є наближеними до даних 2012 р. Найменшого значення процентів було зафіксовано у червні 2022 р. – 20,7%, однак, із підвищенням облікової ставки з 10 до 25% і червні того ж року, фіксується зростання величини плати за кредит – до 31,4%.

7. Обґрунтовано існуючі недоліки в організації процесу споживчого кредитування, які мають місце в установах банків України щодо дотримання умов законодавства. При цьому окремі види порушень несуть певною мірою менші наслідки, а інші – можуть мати більш негативні результати для учасників ринку банківського споживчого кредитування.

8. Встановлено, що у період дослідження спред між відсотками за депозитами і кредитами по нефінансовим корпораціям залишалася постійно на нижчому рівні, чим по категорії суб'єктів «домашні господарства». Це вказує на те, що суб'єкти господарювання забезпечують більше ресурсів для установ банків. По домогосподарствам загальна величина спреду між наданими кредитами і оформленими депозитами коливається біля 20 %, при цьому рівень інфляції не мав відповідної тенденції.

9. Здійснено прогнозування подальших обсягів банківського споживчого кредитування на період наступних 3 років. Результати дослідження вказують на існування реалістичного, песимістичного та оптимістичного сценаріїв зміни вказаних показників на перспективу.

Список використаних джерел

1. Банківська система: навчальний посібник. Ситник Н.С., Стасишин А.В., Блащук-Дев'яткіна Н.З., Петик Л.О. ; за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 580 с.
2. Блащук-Дев'яткіна Н.З., Беднарчук В.В., Млінцова А.О. Споживче кредитування в Україні. *Молодий вчений*. квітень, 2020 р. № 4 (80). С. 285–285.
3. Волкова Н.І. Концептуальні підходи щодо вдосконалення кредитування споживчих потреб населення. *Економіка і організація управління*. 2016. № 4 (24). С. 143–152.
4. Волкова Н.І., Статкевич Г.В. Розвиток споживчого кредитування в кризових умовах. *Економіка та держава*. 2021. № 11. С. 106–111.
5. Вудвуд В.В., Попова Е.М. Сучасний стан споживчого кредитування в Україні. *Молодий вчений*. жовтень, 2018 р. № 10 (62). С. 311–314.
6. Гаврилко Т.О. Споживче кредитування в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). С. 110–115.
7. Дехтяр Н. А., Мезинко В. А. Споживче кредитування в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Суми, 19–20 листопада 2020 р.). Суми: Сумський державний університет, 2020. С. 41–44.
8. Дубина М., Кравченко А. Сутність та основні риси незабезпеченого споживчого кредитування. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 3(27). С. 165–175.
9. Еркес О., Калита О., Сундук Т. Банківська система України в умовах війни. *SCIENTIA FRUCTUOSA*. 2022. № 4. С. 122–133.
10. Заславська О.І. Аналіз та оцінка сучасного стану роздрібного банківського бізнесу в Україні у сфері кредитування. *Науковий вісник Ужгородського Університету*. Серія Економіка. 2021. Вип. 1 (57). С. 114–120.
11. Звіт про фінансову стабільність : грудень 2022 р. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4

12. Індекс інфляції (індекс споживчих цін) в Україні. Дебет-Кредит веб-сайт. URL: <https://services.dtkr.ua/catalogues/indexes/3> (дата звернення 25.11.2023 р.).

13. Кізима Т. О. Кредитна поведінка домогосподарств: структурно-аналітичний аспект. *Світ фінансів*. 2019. № 1 (58). С. 7–18.

14. Кузьменко О. В., Овчаренко В. О. Тенденції розвитку сучасних банківських технологій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 2. С.98–103.

15. Кучер Н.О., Юрчишена Л.В. Теоретичні основи та оцінка споживчого кредитування в банках України. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. Вип. 44. Т. 2. С. 226–231.

16. Кучеренко М.А., Кучеренко О.М. Механізм здійснення споживчого кредитування банківськими установами. Матеріали I Всеукраїнської конференції «БОГОЛІБСЬКІ ЧИТАННЯ» (присвяченої 60-річчю з дня народження доктора економічних наук, професора, заслуженого працівника народної освіти України, академіка Академії економічних наук України, академіка Академії вищої освіти України Боголіб Тетяни Максимівни) (м. Переяслав 18 вересня 2020 р.). Переяслав : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2020. С. 40–43.

17. Макаренко Ю.П. Сучасний стан та шляхи удосконалення банківського регулювання та нагляду. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 12. С. 62–67.

18. Мороз С. В., Мейш В. О. Основні аспекти кредитування на сучасному етапі. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 5. С. 116–125.

19. Несен О.В. Споживче кредитування в Україні: проблеми надання та напрями розвитку операцій. *ЛЮГОС. Мистецтво наукової думки*. Грудень, 2018. №1 С. 42–43

20. Ніколаєнко Ю. Світовий досвід та сучасні тенденції у галузі управління кредитним ризиком. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_53

21. Огляд банківського сектору. Національний банк України. Листопад 2023 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-listopad-2023-roku>
22. Оперативні дані: Огляд депозитних корпорацій (Національного банку України та банків). URL: https://bank.gov.ua/files/ms_oper.xlsx.
23. Осадчий Є. Сучасний стан та проблеми банківського споживчого кредитування в Україні. *Ринок цінних паперів України*. 2014. № 11-12. С. 97-102.
24. Погребняк В. Я. Визначення поняття споживчого кредиту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 16. Том 2. С. 37-39. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc16/part_2/12.pdf.
25. Прилуцький А. М., Пахалюк Л. В. Споживче кредитування в Україні та його особливості. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7459> (дата звернення: 15.12.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.11.90
26. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення 04.11.2023 р.).
27. Про споживче кредитування : Закон України від 15 лист. 2016 р. № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>.
28. Прокопенко Н.С., Мирончук В.М., Шепель І.В. Принципи функціонування банківської системи України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск № 41. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1556/1497>.
29. Процентні ставки депозитних корпорацій (крім Національного банку України) за кредитами та депозитами. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/4-Financial_markets.xlsx
30. Руда О.Л. Банківський нагляд та його вплив на банківську систему України. *Агросвіт*. 2022. № 5-6. С. 15–23.
31. Руденко Л. Недоліки в організації споживчого кредитування установ банків. *Студентські наукові читання 2023* :

32. Руденко Л.В., Сус Ю.Ю. Аналіз відсоткових ставок споживчого банківського кредитування у період війни. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*: матеріали VI Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 15 грудня, 2023р. / Міжнародний центр наукових досліджень. – Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2023. С. 41–43.

33. Руденко Л.В., Сус Ю.Ю. Порівняння особливостей споживчих кредитів залежно статусу кредитора. *Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика* : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Кременчук, 16 листопада 2023 р.). Кременчук: ЦФЕНД, 2023. С. 56–58.

34. Сергеева О.С Сучасний стан банківського споживчого кредитування в Україні *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 20. С. 894–899.

35. Споживче кредитування банками: високі ставки, низький рівень дотримання законодавства : Звіт за результатами дослідження ринку банківського споживчого кредитування (четверта хвиля). USAID. Вересень 2021 Київ, Україна. URL : <https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/186/Ukr-Banks-Mystery-Shopping-Report-Oct-2021.pdf>

36. Стойко О.Я. Банківські операції. Київ: Лібра, 2000. 252 с. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/607/20/>

37. Сус Л.В., Сус Ю. Ю. Економічні нормативи НБУ як інструмент регулювання банківської діяльності. *Бізнес Інформ*. 2021. №3. С. 119–126. URL : <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-3-119-126>

38. Сус Ю.Ю., Заєць І.І., Левченко В.А. Ризики функціонування банківської системи України в умовах війни. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, менеджменту і права*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Житомир, 2 грудня 2022 р.): у 2 ч. Житомир: ЦФЕНД, 2022. Ч. 1. С. 45–47.

39. Шаповал О.А. Управління ризиками банківського споживчого кредитування : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. К., 2017. 202 с.

40. Швайко М.Л., Микиша А.Д. Сучасні тенденції розвитку банківської системи України. *Соціальна економіка*. 2022. Вип. 63. С. 145–155. doi: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2022-63-14>.

41. Язлюк, Б. О. Аналіз факторів впливу на розвиток іпотечних відносин в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 4. С. 70–79.